

19. Хроніка і бібліографія // ЛНВ. – Львів, 1900. – Т. XII. – Кн. 2 – С. 183–191.
 20. Хроніка і бібліографія // ЛНВ. – Львів, 1901. – Т. XIII. – Кн. 4–6. – С. 55–76, 132–152, 209–228.
 21. Хроніка і бібліографія // ЛНВ. – Львів, 1905. – Т. XXIX. – Кн. 1–3. – С. 67–76, 138–152, 257–268.
 22. Шаповал Ю.Г. "Літературно-науковий вісник" (1898–1932 рр.): Творення державницької ідеології українства. – Львів, 2000.
 23. Шептицька Т.Л. Антималоросійський дискурс української літератури 1920-х – початку 1930-х років (на матеріалі "Літературно-наукового вісника") : Дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Шептицька Тетяна Леонідівна. – К., 2005.

24. Шологон Л.І. "Літературно-науковий вісник" (1898–1914 рр.) як джерело до вивчення національно-культурного життя українців Галичини // Вісник Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Серія "Історія". – Івано-Франківськ, 2008. – Вип. 14 – С. 93–101.
 25. Ясінський Б. Від упорядника // Літературно-науковий вісник: Показчик змісту. Т. 1–109 (1898–1932) / Уклад. Богдан Ясінський. – К.; Нью-Йорк, 2000.
 26. Ясь О.В. Літературно-науковий вісник // Енциклопедія історії України: У 10 т. – К., 2009. – Т. 6: Ла-Мі. – С. 233–237.

Надійшла до редколегії 30.01.13

Р. Конта, канд. ист. наук, доц.
 КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ОСНОВАНІЕ "ЛИТЕРАТУРНО-НАУЧНОГО ВЕСТНИКА" И ЕГО ЗНАЧЕНИЕ В КОНТЕКСТЕ ОСВЕЩЕНИЯ ЭТНОЛОГИЧЕСКИХ ДОСТИЖЕНИЙ ЧЛЕНОВ НАУЧНОГО ОБЩЕСТВА ИМ. ШЕВЧЕНКО

В статье рассматривается вопрос создания "Литературно-научного вестника" и освещение на его страницах развития украинской этнологии в Научном обществе им. Шевченко. Проанализирована структура данного печатного издания, характер размещенных в нем материалов и их содержание в контексте исследования деятельности членов Этнографической комиссии. Прослежены основные тенденции формирования научных знаний об этнологических достижениях членов указанной организации, а также значения "Литературно-научного вестника" как историографического источника к изучению поставленной проблемы. Прослежено как на страницах данного издания формировалось научное знание о развитии украинской этнологии в Научном обществе им. Шевченко. Выделены отдельные аспекты и направления, за которыми подавался обзор этнологической деятельности членов в "Литературно-научном вестнике" путем анализа соответствующих структурных подразделений указанного издания, где находилась информация, которая касалась поставленной автором проблемы. В частности, выделены такие аспекты как: деятельность Этнографической комиссии и ее печатных изданий; организация и проведение этнографических экспедиций; этнографические труды членов указанной организации и др. Отдельным источником анализа стали рецензии на этнографические труды членов Научного общества им. Шевченко.

Ключевые слова: Научное общество им. Шевченко, этнология, этнография, историография, Общество, НТШ, ЛНВ, "Литературно-научный вестник".

R. Konta, Ph.D. in History, Associate Prof.
 Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

THE FOUNDATION OF "LITERARY-SCIENCE HERALD" AND ITS VALUE IN THE CONTEXT OF REVIEW OF ETHNOLOGIC ACHIEVEMENTS OF MEMBERS OF SHEVCHENKO SCIENTIFIC SOCIETY.

An article deals with a problem of establishment of "Literary-science herald". It reveals the development of the Ukrainian ethnology in Shevchenko Scientific Society. The structure of this printing edition is analyzed in the context of research activity of Ethnographic commission members. The basic tendencies of forming of scientific knowledge about ethnologic achievements of members of the indicated organization are traced. The value of "Literary-science herald" as historiography source is examined. It is stated that on the pages of this edition scientific knowledge was formed about development of the Ukrainian ethnology in Shevchenko Scientific Society. Separate aspects and directions after which the review of ethnologic activity was given in to "Literary-science herald" by the analysis of the proper structural subdivisions of the indicated edition are selected where the contained information which touches the problem put an author was. In particular, such aspects are selected as: activity of the Ethnographic commission and its printing organs; organization and leadthrough of ethnographic expeditions; ethnographic workers of members of the organization.

Key words: Shevchenko Scientific Society, ethnology, ethnography, historiography, Society, NTSh, LNV, "Literary-science herald".

УДК 94(477) "1920/1923"

О. Купчик, канд. ист. наук, доц.
 КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ТОРГІВЕЛЬНА ДИПЛОМАТІЯ РАДЯНСЬКОЇ УКРАЇНИ (1920 – 1923 РР.): ГОЛОВНІ ДІЙОВІ ОСОБИ

У статті визначено персональний, національний та партійний склад керівництва Управління Уповноваженого Народного комісаріату зовнішньої торгівлі РСФРР при РНК УСРР на початку 1920-х років. З'ясовано їх освітній рівень й фахову підготовку, проаналізовано участь у суспільному й політичному житті, простежено життєвий і кар'єрний шлях. А також встановлено подальшу особисту долю в роки сталінізму.

Ключові слова: уповноважений, раднарком, наркомат, університет, репресії.

Одним з чинників, від якого залежить ефективне функціонування будь-якого державного органу, є належне кадрове забезпечення. Від нього залежить здатність державного органу оперативної й якісної виконати покладені на нього завдання. З такою проблемою в Україні зіткнулась радянська влада в період її утвердження на початку 1920-х років. Це стосувалось і також важливої сфери як зовнішні відносини, де фахівців тоді не вистачало особливо. Зважаючи, що уряд УСРР мав намір, долаючи міжнародну ізоляцію, налагоджувати з іноземними державами як офіційні політичні, так і торговельні відносини, проблему слід було вирішувати.

На той час в Україні була відсутня власна школа професійних дипломатів, у тому числі зовнішньоторговельних. Звичайно, що при прийомі на роботу до зовнішньоторговельного відомства УСРР перевага надавалась членам КП(б)У. Існуючий в складі Інституту зовнішніх зносин [1, с. 70] (діяв в Києві протягом 1920 – 1923 рр.) зовнішньоторговельний факультет лише розпочинав роботу, тому ще не міг забезпечити потреби НКЗТ УСРР у спеціалістах. На відміну від керівництва Народного комісаріату закордонних справ, номенклатура зовнішньоторговельного відомства УСРР ще не виступала предметом окремого наукового дослідження. Тому метою статті є з'ясувати особливий, національний і

партійний склад керівництва Управління Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР на початку 1920-х років, їх освітній рівень, фахову підготовку, розвиток службової кар'єри й особисту долю.

Серед заснованих під час чергової спроби встановити в Україні радянську владу центральних органів влади був Народний комісаріат зовнішньої торгівлі. Його утворив раднарком УСРР постановою від 11 червня 1920 р. Це підтверджує гіпотезу про неспроможність РСФРР повністю централізувати владу в умовах громадянської війни, а також прагнення УСРР брати участь у зовнішніх, а саме економічних, взаєминах самостійно. Щоправда наркома зовнішньої торгівлі не призначили. Та після остаточного утвердження радянської влади в Україні восени 1920 р. вже 28 грудня цього ж року раднарком УСРР і РСФРР уклали "Робітничо-селянський договір". За ним Наркомат зовнішньої торгівлі УСРР об'єднався шляхом приєднання з НКЗТ РСФРР. Той же надалі в Україні діяв через заснованого 17 березня 1921 р. Уповноваженого НКЗТ РСФРР при РНК УСРР як одноособового центрального органу влади, для забезпечення виконанням яким функцій і завдань організовувалось Управління. Призначили й Уповноваженого.

У березні 1921 р. Уповноваженим НКЗТ РСФРР при РНК УСРР був призначений **Саммер Іван Адамович**. Народився він 3 (16) вересня 1870 р. у с. Очеретяна Кагарлицького р-ну Київської області. Із сім'ї міщан, естонського чи ірландського походження. У 1891 – 1895 рр. навчався на юридичному факультеті Університету Св. Володимира.

З 1896 р. працював у соціал-демократичних організаціях Полтави, Києва, Санкт-Петербургу. З 1897 р. – член РСДРП. Брав участь у підготовці І з'їзду РСДРП. В 1898 р. заарештований і засланий у Самарську губернію. У 1900 – 1903 рр. відбував заслання у Вологодській губернії: у Великому Устюзі (1900 – 1902 рр.) і Вологді (1902 – 1903 рр.).

Після заслання впродовж року проживав у Вологді, де працював завідувачем пенсійним відділом Вологодської губернської земської управи. У 1904 р. переїхав до Казані, де продовжив революційну діяльність. У 1904 – 1905 рр. – член Казанського комітету РСДРП, делегат III з'їзду РСДРП, обраний кандидатом в члени ЦК. З серпня 1905 р. – секретар Російського бюро ЦК. Учасник революції 1905 – 1907 рр. у Казані, Петербурзі, Москві. З грудня 1905 р. – член Об'єднаного ЦК РСДРП. На V з'їзді РСДРП (1907 р.) заочно обраний кандидатом в члени ЦК. В 1907 – 1908 рр. перебував у в'язниці, у 1909 – 1910 рр. – у засланні знову у Вологді. Після її відбуття залишився там проживати, працював помічником присяжного повіреного.

Після Лютневої революції 1917 р. член Вологодської Ради (з березня 1917 р.). Після встановлення радянської влади член (з грудня 1917 р.) губвиконкому, працював у ньому завідувачем фінансового відділу. На початку 1919 р. призначений головою губраднаргоосу. У травні 1919 р. переведений на роботу до Москви. Член колегії Наркомфіну і правління Центросоюзу. Наприкінці 1919 р. повернувся до Харкова. У 1920 – 1921 рр. – голова Українського Союзу споживчих товариств (Вукоопспілка), уповноважений НКЗТ РСФРР при РНК УСРР

(1921 р.), член РНК УСРР і ВУЦВК. Помер 25 червня 1921 р. у Харкові [5, с. 46 – 50].

По смерті І. А. Саммера, Уповноваженим НКЗТ РСФРР при РНК УСРР був призначений **Брон Саул Григорович** (крайній з права). Він народився 25 січня 1887 р. у єврейській сім'ї в Одесі. Там закінчив гімназію. Вищу освіту почав здобувати у Київському комерційному інституті. Ймовірно, що революційну діяльність розпочав у студентські роки, через що був відрахований з вузу. Навчання змушений був продовжити за кордоном, зокрема у Німеччині, Франції і Швейцарії, де у Цюріхському університеті захистив докторську дисертацію з економіки, присвячену зовнішній торгівлі зерном. Вивчив французьку, німецьку й англійську мови, якими, в результаті, володів вільно. Вступив у ВКП(б). Впродовж 1921 – 1923 рр. працював уповноваженим НКЗТ РСФРР при РНК УСРР. Опісля утворення СРСР і централізації у зв'язку з цим влади, у 1924 р. тимчасово переведений на роботу у Народний комісаріат праці, а невдовзі призначений директором Роскомбанку, цього ж року перейменованого у Зовнішторгбанк СРСР. У 1925 – 1926 рр. – президент Експортхлібу (його попередником був перший нарком зовнішньої торгівлі СРСР Л. Красін). З 1927 по 1930 рр. – голова правління радянсько-американської торгової компанії "Амторг" (Amvorg Trading Corporation), зареєстрованої у Нью-Йорку в 1924 р. зі статутним капіталом 1 млн. доларів. (Використовувалась ГРУ і ІНО ДПУ для прикриття резидентури).

Обіймаючи цю посаду уклав цілу низку, важливих для індустріалізації СРСР, угод з потужними підприємствами США. Зокрема угоду з компанією Г. Форда на будівництво автомобільного заводу у Нижньому Новгороді. А також компанією "Дженірал Електрик" на технічну допомогу в реалізації плану "ГОЕРЛО" і будівництво Дніпрогесу. У лютому 1930 р. у Детройті уклав угоду з архітектурно-будівельною фірмою Альберта Кана щодо будівництва у Харкові, Сталінграді й Челябінську тракторних заводів.

У статті "Big Red Buyer журнал Time в 23 вересня 1929 р. писав: "Саул Г. Брон, привітний, міцної тілобудови, талановитий фінансист, який прибув на "Мавританії". Він очолює комісію індустріальних лідерів, готових, за їх словами, витрачувати від імені Радянської Росії \$40 млн. на механізми й устаткування з метою модернізації сільського господарства. Саул Брон сказав: "Нашим головним завданням є виробництво тракторів і вантажівок для економічного розвитку нашої країни. Наше населення надто бідне, щоби думати про купівлю особистих автомобілів для задоволення".

У 1930 р. у Нью-Йорку (Liveright) була опублікована книга С. Брона "Soviet Economic Development and American Business", яка до сих пір зберігається у багатьох бібліотеках американських університетів і викорис-

товується дослідниками. Цитуючи книгу 9 червня 1930 р. у статті "Everybody's Red Business" ("Червоний бізнес для усіх"), журнал Time писав: "Логічний висновок Брона: США рано чи пізно, і скоріше за все раніше, здійснить повне дипломатичне визнання Радянської Росії, так як американські фабриканти й фінансисти починають розуміти, що тепер діючий потенціал радянсько-американської міжнародної торгівлі не може бути досягнутий з-за відсутності нормальних відносин".

В травні 1930 р. С. Брона призначили торгпредом СРСР у Великій Британії. З цим поєднував обов'язки голови торговельного товариства "Аркос" (Лондон, Велика Британія), яке за його керівництва також уклало важливі для Радянського Союзу економічні угоди з британськими підприємствами.

20 вересня 1931 р. відкликаний до Москви з призначенням Головою Торговельної палати СРСР і заступником наркома зовнішньої торгівлі СРСР. Але у 1934 чи 1935 рр. переведений на посаду заступника завідувача "ОГИЗ" (Об'єднання державних книжно-журнальних издательств) при Наркоматі освіти СРСР.

Під час сталінських репресій 25 жовтня 1937 р. було заарештовано й С. Г. Брона. Військова колегія Верховного Суду СРСР за шпигунство терористичну діяльність, організацію замаху на життя Й. Сталіна 21 квітня 1938 р. засудила його до смертної кари. Розстріляний цього ж дня. Похований у містечку Комунарка (поблизу Бутово) Московської обл. Реабілітований Військовою Колегією Верховного Суду СРСР 25 квітня 1956 р. [7]. Драматичною і трагічною була доля і його близьких. Дружина Клара Азарівна – загинула у таборі на заслання в Казахстані. Дітей – Лева і Міріам вислали з Москви для поселення у передмісті Харкова. Син в результаті став видатним інженером, а донька померла невдовзі після реабілітації батька*.

З встановленням за Ризьким мирним договором (18 березня 1921 р.) дипломатичних і торговельних відносин з Польською республікою торговельним представником УСРР у Варшаві був призначений **Хургін Ісайя Якович** (до 1923 р.). Він народився у 1887 р. у м. Прилуки (тоді Київська губернія, нині Чернігівська обл.). Закінчив у м. Прилуках восьмикласну гімназію, фізико-математичний факультет Університету Св. Володимира (1911 р.). З 18-ти років активний учасник революційного руху в Україні, зокрема різноманітних єврейських соціалістичних груп.

У 1905 р. став членом Об'єднаної Єврейської соціалістичної робітничої партії, а згодом і членом її Центрального Комітету. З 1917 р. – член Української Центральної Ради і Малої Ради. У 1918 р. вступив у "Бунд", член її ЦК. Обіймав різноманітні посади в органах влади: протягом 1917 – 1918 рр. товариш (заступник) міністра Генерального Секретаріату УНР з міжнародних справ (згодом міжнародних справ), а саме по єврейських справах. З 1918 р. – співробітник київського губвиконкому і виконкому Київської ради по лінії комунального господарства. Згодом член РКП(б), працював у Москві: завідувач відділом військових заготівель, співробітник єврейського відділу Наркомату у справах національностей. 29 квітня 1921 р. призначений у посольство УСРР у Польщі: спочатку радником торгпреда, а потім і торгпредом УСРР у цій країні. На початку 1923 р. відкликаний у розпорядження Наркомзовнішторгу РСФРР.

Згодом призначений директором американського відділу "Дерутри" – німецько-російського транспортного товариства з обмеженою відповідальністю, правління якого знаходилось у Гамбурзі, а відділення по багатьох

містах, у тому числі Нью-Йорку. Відправлений у відрядження до США як представник Совфрахта. Через те, що США не визнавали СРСР, той не міг направляти туди своїх офіційних представників. Через те не міг заснувати й торговельне представництво з усіма вигодами від цього. Тому І. Я. Хургіна вважали неофіційним торговельним представником СРСР в США.

У цей час І. Я. Хургін ставить перед СРСР питання про заснування в США єдиної організації, яка взяла б на себе функцію зв'язкової ланки між американським ринком і СРСР. "Считаю необходимым, – писав він з Нью-Йорку 24 серпня 1923 р., – создание нашей коммерческой организации, которая стояла бы в непосредственной связи с Москвой. Никакой опасности я для этого не вижу, и не вижу затруднений, какие нельзя было бы преодолеть на пути к осуществлению. Такую организацию нужно инкорпорировать здесь, снабдить ее делами и небольшими деньгами и дать ей постепенно развернуться, сосредоточивая на ней все американские коммерческие дела". Тому існування двох самостійних організацій, малоефективних, які конкурували б між собою і розпорозували б сили, необхідні для встановлення міцних зв'язків між двома країнами, Хургін вважав недоцільним.

1 червня 1923 р. І. Хургін телеграфував про прибуття до США. Впродовж 1924 – 1925 рр. – перший голова правління "Амторгу." 27 серпня 1925 р. разом з колишнім заступником голови Реввійськради (з 1924 р. голова правління тресту Моссуко) Е. Склянським втопився в озері Лонг Лейк селища Едіон біля Нью-Йорку. Належав до першого покоління більшовиків. Соратники відгукувались про нього як про коректну і розумну людину, виховану та освічену [4, с. 78].

Опісля підписання в травні 1921 р. протоколу про обмін торговельними представниками між УСРР і Чехо-Словацькою республікою торгпредом УСРР у Празі призначено **Новаковського Юду Соломоновича**. Після ж підписання подібного протоколу про обмін торговельними місіями 8 квітня 1922 р. між УСРР і Німецькою республікою Ю. С. Новаковський був призначений торгпредом УСРР у Берліні (до 1923 р.). Він народився у 1879 р. Член Єврейської соціалістичної робітничої партії (з 1903 р.). Член РКП(б) з 1919 р. Член ВЦВК I-го скликання. Міністр фінансів радянської УНР (1918 – 1919 рр.). Після цього Надзвичайний уповноважений з постачання армії Південного фронту. З 1920 р. – представник НКЗТ РСФРР при РНК УСРР Опісля почергово торгпред УСРР в Чехословаччині, Німеччині й Великій Британії (1921 – 1926 рр.). Звільнений "за небрежное отношение к государственным средствам и получение жалования из двух мест сверх установленного максимума". Звільнений з посади торгпреда із заборонаю працювати за кордоном. В 1927 р. заступник редактора журналу "Кооперативная жизнь". Згодом викладач економіки МГУ. Помер в Москві у 1933 р. [4, с. 77].

Після того як Ю. Новаковський перейшов працювати у торговельне представництво УСРР у Німеччині, торговельним представником УСРР у Празі був призначений **Ломовський Матвій Михайлович** (до 1923 рр.). Він народився у 1887 р. Член РСДРП в 1904 – 1905 рр., Єврейської соціалістичної робітничої партії (1905 – 1918 рр.), РКП(б) з 1919 р. Торговельний представник УСРР у Чехословаччині (1922 – 1923 рр.), торгпред СРСР у Чехословаччині (1923 – 1925 рр.), заступник торгпреда СРСР у Франції (1925 – 1928 рр.), заступник начальника управління закордонних операцій Наркомторгу СРСР. Помер у 1981 р. [4, с. 78].

З налагодженням в січні 1922 р. офіційних відносин між УСРР і Турецькою республікою торгпредом до Ан-

* Автор статті вдячний за надання деяких біографічних відомостей С.Г. Брона його двоюрідній внучці Соні Мельниковій-Рейч.

кари було призначено **Золотарьова Олександра Йосифовича**. Народився він в 1879 р. у м. Кіровську (але невідомо, в українському, російському чи білоруському містечку з такою назвою) у бідній єврейській родині. Закінчив юридичний факультет Московського університету. У 1898 р. за революційну діяльність висланий до Херсонської, а згодом до Полтавської губернії. У 1904 р. виїхав до Австро-Угорщини. Повернувшись у 1907 р., працював у профспілках. У 1915 – 1917 рр. – у єврейському бюро праці в Москві. Член Бунду. З липня 1917 р. від цієї партії увійшов до Центральної Ради, а також її президії – Малої Ради. У листопаді 1917 р. призначений емісаром УЦР до Одеси. Учасник I З'їзду рад селянських, робітничих і солдатських депутатів України (грудень 1917 р., Київ). З січня 1918 р. державний контролер в уряді В. Винниченка. З кінця 1918 р. член РКП(б), співробітник Робітничо-селянської інспекції, Держконтролю УСРР. У 1922 р. – торгівельний представник УСРР у Туреччині. З 11 вересня цього ж року, за дорученням РНК УСРР, виконував обов'язки повноважного представника УСРР у Туреччині, до 1923 р. Згодом голова тресту "Експортбуд" Наркомату важкої промисловості СРСР. Репресований, розстріляний за участь в контрреволюційній терористичній організації 20 січня 1938 р. у с. Комунарівка Московської обл. Реабілітований 8 вересня 1956 р. [3].

Повноважним представником УСРР у справах господарського будівництва при РНК РСФРР на початку 1921 р. призначений **Полоз (Полозов) Михайло Миколайович**. Наприкінці цього року торгівельне представництво у радянській Росії було об'єднано з політичним і М. М. Полоз очолив новоутворене Повноважне представництво УСРР при РНК РСФРР.

Він народився 23 грудня 1891 р. у Харкові в сім'ї акцизного чиновника з дворян. Закінчив реальне училище. Навчався в Московському міському народному університеті імені Петра Шанявського (1910 – 1912 рр.) та Петровсько-Разумовській сільськогосподарській академії (1912 – 1915 рр.).

Під час Першої світової війни закінчив льотну школу (1915 р.) і в званні прапорщика воював на румунському фронті. Політичну діяльність розпочав ще у студентські роки. Вже у 1906 р. був членом Харківського союзу учнів соціал-революціонерів, а через два роки вперше заарештований. В 1917 р. в Українській Центральній Раді представляв Українську партію соціалістів-революціонерів (УПСР). Був членом Українського військового генерального комітету і членом делегації УНР на Брестській мирній конференції (1918 р.). Під час наступу на Київ більшовицького війська Михайла Муравйова за зв'язки з більшовиками заарештований і засуджений до розстрілу, врятували козаки. Належав до лівих соці-

ал-революціонерів, після розколу УПСР – до боротьбистів, один з керівників УКП(б). Під час Гетьманату П. Скоропадського перебував у підпіллі, брав участь у підготовці анти-гетьманського повстання. Член КП(б)У з 1920 р. На партійній роботі працював в Харкові й Москві.

Обіймав посаду члена президії Уккранднаргоспу, голови адміністративно-фінансової комісії при раднаркомі УСРР, повноважного представника УСРР у Москві (1921 – 1923 рр.), голови Держплану УСРР (1923 – 1925 рр.), наркома фінансів УСРР (1925 – 1930 рр.), заступника голови бюджетної комісії ЦВК СРСР (1930 – 1934 рр.). 24 грудня 1927 р. на громадських засадах очолив Українських комітет охорони пам'яток природи.

12 січня 1934 р. заарештований органами ДПУ у Москві. Розслідування спочатку проводилось у Москві, потім у Харкові й Києві. 4 червня 1934 р. засуджений по справі Української військової організації до 10 років виправно-трудова таборів. 9 жовтня 1937 р. "особлива трійкою" НКВС засуджений до вищої міри покарання – розстрілу. Розстріляний 3 листопада 1937 р. в урочищі Сандармох у Карелії (Росія). Реабілітований 8 березня 1957 р. [2, с. 656 – 657].

Водночас прикро, що не вдалося з'ясувати події життя і діяльності усіх торгівельних представників УСРР за кордоном. Перспективними у цьому напрямку залишаються біографії торгпредів УСРР у країнах Прибалтики (Брун) й Австрії (С. І. Деревянський).

Таким чином, у зовнішньоторговельному відомстві УСРР на початку 1920-х років працювало багато євреїв, з вищою освітою, колишніх членів Об'єднаної єврейської соціалістичної робітничої партії та Бунду (у той час як в НКЗС УСРР переважали колишні члени УПСР і УКП(б) [9, с. 166 – 185]). Більшість з них загинула у 1930-х роках під час сталінських репресій.

Список використаних джерел

1. Гайдуков Л. Ф. Традиції України в підготовці дипломатичних кадрів: діалог з історією. 1918 – 1922 рр. / Гайдуков Леонід Федорович // Науковий вісник Дипломатичної академії України. – 1998. – Вип. 1. – С. 66 – 71.
2. Дорошко М. С. Полоз Михайло Миколайович // Українська дипломатична енциклопедія: В 2 т. / За ред. Губернського Л. В. – К., 2004. – Т.2. – С.656 – 657.
3. Золотарев Александр Иосифович. Списки репрессированных // mos.memo.rulshot_25.htm.
4. Зуль Борис. Письмо Сталину / Борис Зуль // Вопросы истории. – 2007. – Вып. 11. – С. 65 – 78.
5. Киевский университет сегодня / Авт. кол.: М. И. Белый и др. – К.: Вища школа; КГУ, 1984. – 102 с.
6. Купчик О. Р. Зовнішньополітична діяльність уряду (1919 – 1923 рр.): між українською формою та радянським змістом / Купчик Олег Романович. – Тернопіль, 2011. – 264 с.
7. Саул Григорьевич Брон // <http://mohanes.livejournal.com/27389.html>.

Надійшла до редколегії 01.02.13

О. Купчик, канд. ист. наук, доц.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

ТОРГОВАЯ ДИПЛОМАТИЯ СОВЕТСКОЙ УКРАИНЫ (1920 – 1923 ГГ.): ГЛАВНЫЕ ДЕЙСТВУЮЩИЕ ЛИЦА.

В статье определен персональный, национальный и партийный состав руководства Управления Уполномоченного Народного комиссариата внешней торговли РСФСР при СНК УССР в начале 1920-х годов. Выявлены их образовательный уровень и профессиональная подготовка, проанализировано участие в общественной и политической жизни, прослежен жизненный и карьерный путь. А также установлена дальнейшая личная судьба в годы сталинизма.

Ключевые слова: уполномоченный, совнарком, наркомат, университет, репрессии.

О. Kupchuk, Ph.D.in History, Associate Prof.
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv

FOREIGN TRADE DIPLOMACY OF SOVIET UKRAINE (1920 – 1923): MAIN ACTIVE PERSONS.

National, personal and party composition leaders of Agent's Administration of Foreign Trade department of Russian SFSR by Government of Ukrainian SSR at beginning of 1920th are set in article. Their educational level and professional preparation are found out, participation in the public and political life is analysed, a vital and career's way are traced. And also the subsequent personal fate in the years of Stalinism is set.

Keywords: agent, radnarkom, narkomat, university, repressions.

УДК 930:378.4(430):378.091.8(=161.2)"16/18"

Т. Лисенко, асп.
КНУ імені Тараса Шевченка, Київ

МАТРИКУЛИ НІМЕЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТІВ ЯК ДЖЕРЕЛО ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ОСВІТНІХ СТУДІЙ УКРАЇНСЬКИХ СТУДЕНТІВ В НІМЕЦЬКИХ УНІВЕРСИТЕТАХ

У статті висвітлюється роль матрикул як джерела для висвітлення студій українських студентів в німецьких університетах в кінці XVII – на початку XIX століття.

Ключові слова: матрикули, німецькі університети, Просвітництво, козацька старшина, іматрикуляція, студентство.

Традиція української молоді завершувати освіту й поглиблювати свої знання в німецьких університетах має глибоке коріння і почала складатися ще з XVI ст., однак саме наприкінці XVII – на початку XVIII століття цей процес стає досить звичним явищем. Крім особистого впливу, студенти, повертаючись з німецьких університетів, привозили із собою багато протестантської літератури, яка розходилася серед місцевої шляхти, а також певною мірою й серед городян. Як констатував М. Любрович, відомий дослідник реформаційних рухів у Речі Посполитій, у XVI ст. "багато русинів і поляків з перемишльської та інших руських земель виховувалися у Віттенберзькому та інших університетах. Варто лише зазирнути до списку студентів Віттенберзького університету за 30-40-і рр., і відразу зустрічаєш багато прізвищ із позначенням: Ruthenus або ж Polonus ex Russia" [8, с. 74]. Поширення ідей Реформації, високий рівень науки й толерантність, характерні для університетів німецьких держав-князівств сприяли цьому. Так, наприкінці XVI ст. у Віттенберзі слухав лекції з філософії й богослов'я відомий представник Острозького освітнього центру Кирило Лукарис. Удосконалював свої знання в німецьких університетах і ректор Київської братської школи Мелетій Смотрицький [12, с. 22].

Кількість українських юнаків, котрі їхали на Захід за освітою з другої половини XVII до початку XX століття, була вражаючою, вона вимірювалася не одиницями і навіть не десятками і сьогодні могла б видаватися малоімовірною, коли б не підтверджувалась історичними документами: матрикулами і записами в уписних книгах. На цей "Drang nach Westen" українців звернув увагу й відомий німецький вчений академік Едуард Вінтер. У повоєнні роки він був ректором Галльського, а потім і Берлінського університетів, багато працював у їхніх архівах і мав змогу досліджувати цей процес документально.

До його висвітлення він звертається у своїх книгах "Візантія і Рим у боротьбі за Україну", "Папство і Русь", "Раннє Просвітництво". Зокрема, в останній із названих монографій, яка була видана в Берліні 1966 року, Вінтер не лише вперше докладно проаналізував цей феномен ідеологічного і філософського життя європейських народів, а й показав, що поняття "Раннього Просвітництва" вміщує в своєму об'ємі і Києво-Могилянську академію [16].

Аналізуючи історіографію з даного питання, слід зазначити, що питання висвітлення студій українських студентів в німецьких університетах частково висвітлено в працях Дзюби О. – дослідниці проблеми історії освіти, книгодрукування, культурних взаємин з країнами Центрально-Східної Європи [4]. Сучасна російська історіографія дослідження поїздок студентів до німецьких університетів та науково-культурних зв'язків Російської імперії з німецькими землями, представлена працями Андрєєва [1, 2]. Автор на основі даних з німецьких та російських архівів здійснює аналіз та інтерпретацію російсько-німецьких освітніх зв'язків.

Матрикули або книги упису до німецьких університетів досліджували Г. А. Нудьга, для якого навчання українських студентів в університетах було лише частиною

більш загального питання про їх освіту за кордоном, та Ігор Лоський, котрий вивчав це питання спеціально. Праця Лоського вийшла з Семінару української історії при Українському Науковому Інституті в Берліні [7, с. 99-100], [6, с. 326-329]. В 30-ті роки 20 ст. цим семінаром керував відомий вчений Д. І. Дорошенко, який переглянув і вніс корективи в текст доповіді Лоського.

Однак, комплексного дослідження, присвяченого студіям українських студентів в німецьких університетах на даний момент немає, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Повертаючись до питання студій в Німеччині, слід зазначити, що період XVIII-XIX ст. відзначається найбільшою кількістю українців, які прагнули продовжити навчання у Німеччині, де вони вивчали філософію, класичні мови, право, медицину. У Лейпцизькому університеті, приміром, продовжували освіту студенти Києво-Могилянської академії Г. Козицький і М.Мотоніс. Після повернення вони стали почесними членами Петербурзької академії наук. Багато українських студентів-медиків навчалися у Кілі. У другій половині XVIII ст. у Німеччині навчалось близько 134 українських студенти з Лівобережної України [5, с. 92]. "Німецькі вчені зазначали, що характерною рисою українця, на відміну від великороса, є любов до науки. У свідомості українця з Гетьманщини вкорінилося сприйняття науки як найвищої цінності, "паче золота й срібла", тому багато представників різних суспільних верств – козацької старшини, міщан, прагнули здобути високу освіту, не зупиняючись перед жодними труднощами. А для частини козацької старшини стало сімейною традицією відправляти своїх синів для завершення освіти до Німеччини" [5, с. 92]. Вихідці з України отримували вищу освіту також у Геттінгенському, Кенігсберзькому, Страсбурзькому університетах, а також університетах міст Галле, Єни, Бреслау, Данціга та ін.

Переходячи до характеристики матрикул, як джерела для виявлення українських студентів в німецьких університетах, слід звернутися до тлумачення самого терміну матрикул. У "Словнику іншомовних слів" записано, що термін "матрикул" походить (від лат. *matricula* – список): 1) офіційний список певних осіб; 2) у католицькій церкві список осіб церковної парафії, або доходів її та записи актів громадянського стану; 3) залікова книжка студента [10, с. 345]. У енциклопедичному словнику за редакцією Ф.О.Брокгауза та І.О.Ефрона зазначається, що матрикули – це письмові записи відомих осіб. Далі пояснюється, що в університетах, наприклад, це був список, до якого вносилися студенти після вступу, "...и свидетельство, которым эта иматрикуляция удостоверяется" [11, с. 812].

"Словарь современного русского литературного языка" подає два значення цього терміна. У першому випадку – це документ, що видавався студенту, вихованцю навчального закладу і слугував "для отметок о прохождении курса" [9, с. 709-710]. У другому значенні, знову ж таки, це – офіційний список осіб "...какого-либо сословия, общества, учреждения (напр. студентов университета), взносов, доходов и т.д." [9, с. 710].